

Felsőörs

helyi
értéktár

A Batthyányak ősi fészke

Batthyány emlékek Felsőörsön

Szabó Balázs

A Batthyányak ősi fészke

Batthyány emlékek Felsőörsön

Szabó Balázs: A Batthyányak ősi fészke
Batthyány emlékek Felsőörsön

Első kiadás

Kiadja:
Felsőörs Község Önkormányzata
Felelős kiadó:
Szabó Balázs polgármester

A címlap Lipovszky-Drescher Mária munkája
Tipográfia: Bucsy Balázs

ISBN: 978-615-81241-0-2
ISSN: 2630-9157

A kiadvány a Magyar Batthyány Alapítvány támogatásával készült

BATTHYÁNY

Nyomda: OOK-Press Kft., Veszprém
Szathmáry Attila

„Ha boldogok akartok lenni, tegyetek másokat boldoggá”
(Boldog Batthyány-Strattmann László)

Helyi értéktár – tanulmányi füzetek II.

Szabó Balázs

A Batthyányak ősi fészke

Batthyány emlékek Felsőörsön

Felsőörs, 2019.

Bevezető

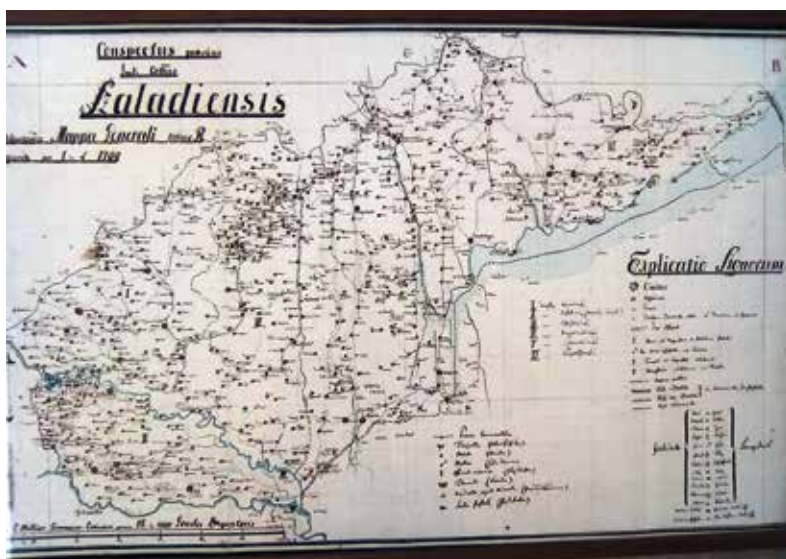
A főnemesi Batthyány család eredetét Felsőörs olyan régmúlt időkből őrzi, amikor a család ősei még nem is Batthyányoknak hívták magukat. Ehhez tudni kell, hogy a későbbi leszármazottak a mai családnevet Szabadbattyán-községbeli birtokszerzésük után csak a XV. század eleje óta használják. Ezt megelőzően – szintén a család birtokainak központjára utalva – a „Kővágóörsi” családnevet használták. Ez a Kővágóörs azonban nem azonos a ma ilyen néven ismert – szintén Balaton-felvidéki – településsel, hanem Felsőörs régi nevét ismerhetjük föl benne. Felsőörs neve ugyanis 1452-ig Kővágóörs volt¹, (Felsőörs első írásos említése 1082-ből Wrsy alakban²) a mai Kővágóörsé pedig a XVI. századig Szent László Örs, Boldogasszony Örs vagy Cibrián Örs³.

Mint minden (fő)nemesi családnál, a Batthyányaknál is fontos volt minél régebbre visszavezetni a családfát, bizonyítva a mély történelmi beágyazottságot és a lehető legkorábbról származtatható előjogokat. E tekintetben a még korábbi időkre vonatkozóan három elmélet létezik. Az egyik a honfoglaló Örs vezér ősmagyar leszármazási vonala⁴. Ez az elmélet bizonyosan a helynévből származó régi családnevük második tagjából (Kővágóörsi) eredeztethető, de nincs hiteles forrás sem arra vonatkozóan, hogy a család Örs vezér, mai ismereteink szerinti szálláshelyéről, a Sajó vidékéről (Sály falu Borsod-Abaúj-Zemplén megye) származna, sem arra vonatkozóan, hogy Örs vezérnek a Balaton-felvidéken a mai Felsőörs környékén lett volna a szállásterülete. Ezt az elméletet erősíti Köves János, felsőörsi prépost Örsi regék Örs szittyavezér életéből című szépirodalmi verseskötete (1887).

A másik elmélet a Batthyányak őseinek eredetére Szent István király és Boldog Gizella királyné krónikásai nyomán a királynéval szülőföldjéről érkező lovagok leszármazását véli valósnak. Egyes források még a lovagok neveit is felsorolják, akiktől több későbbi híres magyar nemesi család is származik. Így a Batthyány család őseinek a sváb földről jött Hunt és Pázmány testvéreket véli.⁵

A harmadik verzió szerint Árpádházi I. (Könyves) Kálmán magyar király 1096-ban kérte nőül Roger szicíliai normann grófnak leányát: Buzilla gróflányt. Malaterrai Gauf-redus szicíliai bencés szerzetes krónikája szerint a következő évben – 1097 májusában – Buzilla grófleány Magyarországra érkezett 300 szicíliai normann lovag kíséretében. Ezek közé tartozott az a Ratold nevű lovag is, aki ősvévé vált a későbbi Rátold-nemzetségnek, amely nemzetség a következő évszázadokra több mint tíz családra bomlott szét. A nemzetség kezdeti szállásbirtoka a veszprémi vár közelében fekvő – Ratoldról elnevezett – település, a mai Gyulafirátót volt.⁶

Mindenesetre a Hunyadiak korában a Zala megyei Balaton-zugban és a szomszédos Veszprém megyében a Rátold-nemzetség tagjai, a fajsi Ányosok, valamint a Batthyányiak, a felsőörsi prépostság patrónusai a birtokosok.⁷ Ratold lovag fia: Buhna ispán kapta birtokul — minden valószínűség szerint – Árpádházi II. István magyar királytól (1116-1131) Őrs királyi falunak azt a részét, amelyen a későbbiekben Felsőörs ki-

Zala megye 1799-es térképe

alakult. Talán itt érdemes megjegyezni azt is, hogy ez a mai Veszprém megyéhez tartozó vidék 1946-ig Zala megyéhez (Balatonfüredi járás) tartozott, mégpedig Zala vármegye keleti határát jelentette. Erre utal Felsőörs másik régi neve, Zalavég Örs (*Zalavegh Eörss*), illetve ezt a határt örzi nevében Káptalanfüred és Balatonalmádi határában a 71-es főút mellett a mai „Határ csárda”, a XX. század közepéig ugyanis itt húzódott a két megye határa.

Arra vonatkozóan nincs hiteles forrásunk, hogy a leszármazási elméletek közül melyik lehet valós, az első bizonyítható Batthyány-ös azonban mindenképpen a mai Felsőörsről eredeztethető.

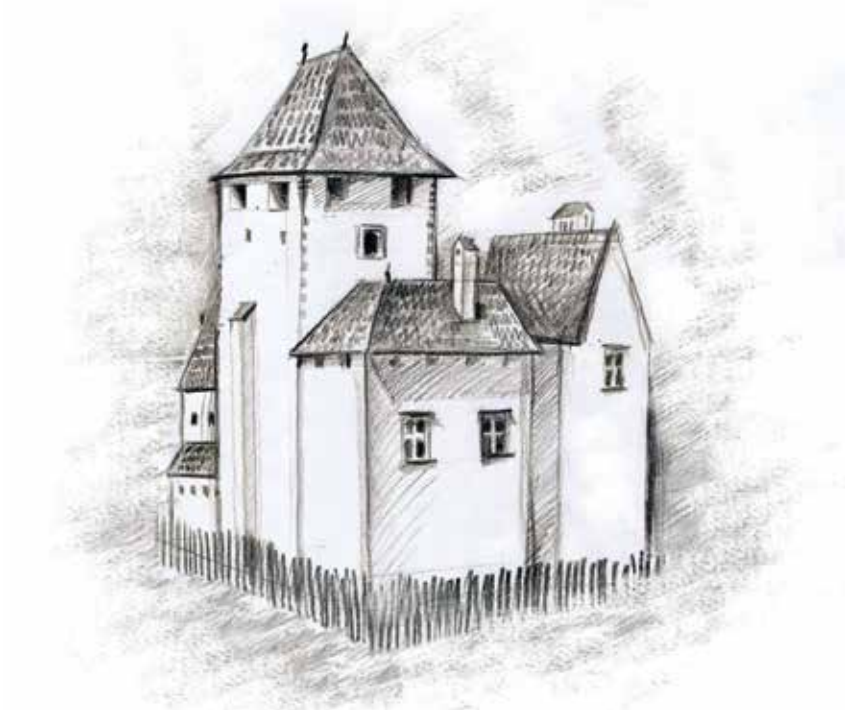
Miske palota romjai

A történetírás szerint a mai Szent Kereszt-hegyen, vagy ahogyan a népnyelvben a mai napig dűlő/helynévként használjuk, a Miske-tetőn állt valamikor Miske ispán (Myske de Kwuagowrs⁸) palotája. Sajnos nagyon kevés adat maradt fenn arról, hogy valójában milyen is lehetett ez az épületegyüttes. Semmilyen képi ábrázolás nem került elő róla, így csak elképzelésünk lehet arról, hogy a korabeli építkezési szokásoknak megfelelően hogyan is nézett ki.

A palotát a XII. század elején Örsi Ugra építtette s az 1155-ben Örsi Belus horváth bán, nádor kezén volt.

Egy XIII. századi oklevél szól arról, hogy a szintén Rátót nemzetségbeli Örsi Mátyás Radnót nevű fia Miskének adta el 12 márkáért Örsön levő palotáját 30 hold földdel, kúttal, erdővel és gyümölcsösrel. Ez a kút Alkút néven még ma is megvan ama hegy tövében, melyen a palota állott. Az adásvételi szerződés egyik pontja kikötötte, hogy Miske a palotát renoválhatja, de várkastéllyá nem alakíthatja.

Miske ispán neve a veszprémi káptalan 1207. évi oklevelében is előfordul. Eszerint Márk özvegye az őt megillető Vámos földet lelke üdvéért a tihanyi apátságnak adományozta. Amikor Uros tihanyi apát és Teodor comes meglátták a földet, nem találták azt kellően tágasnak,

Miske palota – Lipovszky-Drescher Mária fantáziarajza

ezért Miskének és testvéreinek hét márkáért eladták, hogy a földért kapott pénzből az egyház más töredékföldjeit kiegészíthessék, vagyis hogy másutt vegyenek földet.

A Ratold-nemzetségből való, és magát a későbbiekben Örsinek („... de Vrs...”) nevező család, a mai falutól meglehetősen távol, attól délre mintegy egy kilométernyire, egy Horh-nak nevezett magaslaton (1357: „in loco vulgariter Horh vocato...”) építtette fel kőből rakott „palotáját” (pallatium). Ennek a – helyenként meredek oldalú és két kis pataktól körülfolyt – magaslatnak a tetején (amely dombot napjainkban Miskepalotának vagy Misketetőnek neveznek) a Ratold-nembéli Buhna ispán és annak fia: Ugra ispán palotát építtetett az 1130-as években. A legkorábbi források „várnak” nevezték ((1151: „castrum Vrs...”), későbbi

megnevezése „palota” volt (1299: „pallatium de Vrs...”). Az építményről semmit nem tudunk. Míg a múlt század közepén még jelentős romjai álltak⁹. A hegy tetején álló vöröskő feszülettől néhány méterre északra még ma is fölfedezhetők az épületek alapjainak maradványai, melyet régészeti területként a szakma is számon tart, feltárása azonban a mai napig még nem történt meg. Az itt álló ún. „Miskei kereszt”¹⁰, mint építmény a Felsőörsön található 12 kereszt közül nagyságával, megjelenésével rangsorban az első helyet foglalja el.

Az örsi Miskék számos oklevélben szerepelnek ezen túl is. Zsigmond király 1392-ben pallosjogot ad Örsi Miklós fiának, Györgynek, aki ekkor esztergomi várkapitány és akinél zálogban volt a régi kőpalota. Ez a György öt évvel később a Fejér megyei Battyánt (ma Szabadbattyán) kapja királyától birtokul, mely időtől fogva magát Batthyány (Kis) Györgynek nevezte, s tőle származott le a mai Batthyány-család is. Özvegye a felsőörsi palota miatt 1411-ben perben áll Szentgyörgyi Lászlóval, a melyet fia, László is tovább folytatott 1435-ben, míg végül ennek fia, János, nagy szorultságában a kőpalotát a hozzátartozó birtokkal együtt 1452-ben 400 aranyforintért eladta a Veszprém megyei fajszi Ányos Mihálynak.¹¹ Érdekes, hogy a Batthyányiak az Ányosokkal kötött adásvételi szerződésben kikötötték azt, hogy ha akár ők, akár utódaik e birtokot valaha visszavennék, helyette a Fejér megyei Battyánt tartoznak átadni. Erre azonban úgy látszik már sohasem került sor, mert az idegen kézre került régi palota a török időkben, 1567 táján, teljesen elpusztult, midőn Veszprém egész környéke a prépostsággal együtt a törökdúlás áldozatául esett, s így ma már romjai is alig láthatók a dombtető felszínén.¹²

Eötvös Károly mondja még el *Utazás a Balaton körül* című örökbecsű munkájának III. kötetében, hogy a későbbi felsőörsi prépostnak, Szegedy Jánosnak unokahúga, Szegedy Róza, Kisfaludy Sándor későbbi felesége, leánykorában nagybátyja házában, Felsőörsön élve, szívesen tartózkodott a Miskevár remek kilátást nyújtó dombján s ábrándozott ott szívének távoli hőséről.

Szintén a Miske palotához köthető a szomszéd település Lovas (Lows) elnevezése. A régi monda szerint hajdan örsi Miske ménésének

és lovászainak tanyája a palotától délre, a falu mai helyén terült el, s innen neve Lovas. Az bizonyos, hogy Miskének Lovason is voltak birto-
kai, melyet fiai, Pál és Jakab 1350-ben adtak el a tihanyi convent, mint
hiteleshely előtt.¹³

Miske szikla

A Miske palota feltételezett helyétől nem messze, a Miskei keresz-
ttől néhány méterre nyugatra található a Miske szikla (más néven a
Szent Kereszt-hegyi sziklaborda).

Kilátás a Malom-völgyre és Felsőörsre a Miske sziklától

A felsőörsi Árpád-kori prépostsági templom¹⁴

A Miske-tetőhöz hasonlóan ebben a földrajzi helynévben is tovább hagyományozódott a szépemlékű személy neve, aki a maga korában nemzetségfőként, a XIII. század elején meghatározó szerepet tölthetett be a környék életében.

Felsőörsi prépostsági templom

Az emberiség történelmében a legősibb tárgyi, épített emlékek a szakralitáshoz, az élet és halál, a földi- és a túlvilág gondolatához kötődnek. Istent imádó és temetkezési helyek, a túlvilágot szimbolizáló szakrális építmények ezek.

A magyar államalapítást követően a templomok építése a király és az egyháznagyok feladata volt. A XII. század végétől vált általános gya-

korlattá a kolostorok, templomok magánszemélyek általi alapítása. Ekkorra már a főúri réteg anyagilag megerősödött, kialakult nemzetségi öntudata. E gyakorlat nyomán kialakult egy olyan templomtípus, melynek elsődleges célja a nemzetség hatalmának és gazdagságának építészeti reprezentálása, hagyományainak ápolása s egyben a nemzetség temetkezési helye volt. E templomok, kolostorok feladata az alapítóért és utódaiért, vagyis a kegyurakért való imádkozás.¹⁵ Ennek a templomtípusnak egyik tipikus példája a felsőörsi prépostsági templom.

A prépostság eredetileg az apátságához hasonló szerzetesi vagy papi közösség jelzője. Felsőörsön egyházmegyes papokból álló ún. világi prépostság működött, tehát egyik szerzetesrendhez sem kötődött az évszázadok során. Rendszerint földbirtokok és egyéb javak is tartoztak hozzá (pl. malmok). Felsőörsön is alapításától kezdve a falu egyik birtokosának számított a mindenkori prépost.

A XIII. században épült román stílusú épület a Balaton-felvidék egyik legősibb és legépebben megmaradt, ma is élő temploma. Építtetője a Batthyány család őséneke tekinthető Miske ispán. Egy oklevélben említik, hogy a felsőörsi Mária Magdolna-templom Szent Mihály oltárát Bertalan veszprémi püspök (1226–1244) szentelte fel, és ez alkalmából Osl Margit asszony, Miske ispán felesége egy szolgálót (takarítónőt) adományozott az egyháznak. Feltehető, hogy Miske és felesége tekinthetők a prépostság alapítóinak.

Miskéről és a templom híres csomózott oszlopairól a következő kis anekdota él Felsőörsön. A tatárjárás előtt az Örsi család építtette az örsi prépostsági templomot. A román stílus motívumait (félköríves nyílások, oszlopok, emberi, állati és növényi alakok) külföldi mesterek vezetésével magyar kőfaragók készítették. A környékbeli kőfejtőkből a 'kővágók' (az első magyar nyelvű mesterségnév írásos alakban) hozták a vörös sziklákat, melyek a mesterek kalapácsa, vésője nyomán szebbnél szebb figurákká, alakokká formálódtak.

Munkájukat nap-nap után feszült figyelemmel szemlélte az uraság fia, Miske. Az öreg kőfaragó mester éppen a kapubejárat oroslánjának sörényén dolgozott, amikor Miske úrfi hirtelen madzagot rántott elő a

zsebéből, és hurkot kötve odatartotta a mester elé mondván: „Tamás mester, ha maga olyan híres kőfaragó, kössön ilyen hurkot a kőre is!” És odadobta a madzagot a mester elé. Aki, mikor ezt meglátta, dühbe gurult, hirtelen egy darab követ kapott fel, és a szaladó fiú után dobta, de nem tudta eltalálni. Erre a fiú kinevette. De ezután nem mert odamenni hozzájuk, hogy nézze, bámulja munkájukat.

Már elmúlt kb. egy hónap, amikor Tamás mester meglátta az arra ólálkodó fiút és intett neki. „Gyere csak ide, mutatok valamit!” A kis Miske nem mozdult, hanem csak visszakiáltott: „Nem megyek, mert megver. A múltkor is utánam dobta a követ.” „Nem verlek meg – szólt vissza az öreg. Gyere csak, mutatok valami szépet.” Erre a kislegény bátorságot vett, és odasomfordált a mesterhez, aki nagy diadallal mutatta meg neki a csomóra kötött oszlopot, mondván: „Látod én csomót kötöttem a kőre, ahogyan te kívántad, de most te oldd fel ezt a csomót.” Erre a gyerek elszégyellte magát, és csak ennyit mondott: „Ezt én nem tudom.” Tamás mester ezután maga mellé ültette a kis Miskét és elmagyarázta neki: „Nézd fiam ezt 'Herkules-csomónak' hívják a perzsák, és azt jelenti, hogy a rossz szellemet, az ördögöt meg lehet fékezni, le lehet győzni. Ezt te is meg tudod csinálni, próbáld csak meg.”

Sok turista nap-nap után szemléli e csomókat, és közülük többen megpróbálják legyőzni magukban a rosszat. /lejegyezte: Körmeny József felsőörsi prépost/¹⁶

A templomhoz több konkrét jel is kapcsolódik, amely a Batthyányakhoz köthető. Ezeket egyenként is bemutatjuk.

A donátorok főbejárat fölötti reliefje

A templom főbejárata feletti kőből faragott portálén – középpütt – egy püspöksüveges alak látható, baljában pásztorbottal, jobbával áldást osztva. A püspöksüveges alak jobbán egy férfi, balján egy női alak: nyilvánvalóan a templomalapító házaspár, I.Miske és felesége Osl Margit képe.

A bejárat fölötti kapuzat faragott berakása

A portálé északi oldalán ugyancsak két emberi alak maradványai láthatóak. A faragott képek minden bizonnyal a templomalapító család tagjait ábrázolták.

Miske ispán sírja

A toronyalj a Rátold-nemzetségbeli Örsi-család alapító tagjainak temetkezési helyéül szolgált. A toronyalj – jobboldali – déli falában, közvetlenül a padlószint fölött félköríves fülke tátong, amelyet már az épület alapozásával egyidejűleg építettek. A kutatás szerint ez a fülke reprezentatív, kváderkövekből épített, és eredetileg félig a padlószint fölé emelkedő sír fölé borult.

A helyiségen belül még két, ugyancsak kváderkövekből épített sírhelyet tártak fel: az egyik, az északi oldalon egy felnőtt, a másik, közvetlenül a bejárat előtt pedig egy gyermek számára készült. A fülkés sírhely esetében teljesen bizonyos, a másik kettő esetében pedig nagyon valószínű, hogy ezek a torony építésével egykorúak. Másodlagos helyzetben megtalálták az északi oldalon lévő sírhely eredeti fedkövét is, amelyet kereszttel és egy eddig megfejtetlenül maradt jellel díszítettek. Egy másik románkori sírkőtöredéken ugyancsak keresztekkel találtak, amelyeknek elrendezése valószínűleg szimbolikus jelentőségű.

Miske ispán sírhelye a toronyaljban

A toronyaljban lévő sírok egykor az alapító család tagjainak maradványait rejthették magukban.

A fülkesírban nyilván az építkezés fő patrónusa, az alapító feküdt, aki a tornyot a maga és családja temetkezési helyéül szánta, és eszerint tervezte meg.

A templom kegyura

1452 után az ősi Kővágóörsi-Batthyány család már csak Örsi Miske nevű ősük által alapított felsőörsi Mária Magdolna egyház (templom és prépostság) kegyuraságát tartotta meg. Mivel a templommal együtt járó világi prépostság jelentős birtokokkal rendelkezett, ezért a kegyúri joggal együtt járó anyagi támogatásra Felsőörsön lényegében nem volt szükség. A mindenkori prépost a prépostság jelentős jövedelméből látta el a fenntartással járó teendőket.

Így a Batthyányak ősi fészkének tartott Felsőörsön a család kegyúri joga a mindenkori prépost kinevezésében nyilvánult meg.

A diadalíven látható főúri Batthyány címer

A török kor pusztítása és a reformáció alatt elnéptelenedett, leromlott állapotú felsőörsi templomot a Bicskéről ide került új prépost, az ellenreformáció régiós vezéralakja, a későbbi veszprémi püspök, Bíró Márton állította helyre, korának szokása szerint barokk stílusban. Ez főleg a hiányzó mennyezetek pótlásában és a berendezési tárgyak beszerzésében nyilvánult meg. Ekkor, 1737-ben került a főhajó és a szentély közti diadalívre a Batthyány kegyurak címere.

A címer körüli évszámrejtő (kronosztikon) latin nyelvű felirat fordítása és felirata: „Megdicsőítette és megdicsőíti Isten e sziklát” - „exaltaVlt et eXaLtablt DeVs hoC saXVM”, melyből kiolvasható az 1737-es évszám.¹⁷

A Batthyány címer a diadalíven

Ebből az időből, 1745-ből származik az ötregiszteres, 211 sípból álló, törtoktávós barokk orgona. Ez ma az ország harmadik legrégebbi, de az egyetlen működőképes és eredetileg is így épült orgonája.

A főoltár képén látható Batthyány címer

Köves János prépost 1876-ban a főoltárra új képet festetett Bécsben.

A mindenkori felsőörsi prépostok és a kegyurak élő kapcsolatát mutatja, hogy a Batthyány család címerét soha nem felejtették el föltüntetni a prépostság nevezetes és arra méltó helyein. Így a főoltár mindenkori képén is feltűnik a Batthyány címer. Apró érdekesség, hogy a templom védőszentje Szent Mária Magdolna az apokrif iratoknak megfelelően

Az oltárképen látható Batthyány címer

egy barlang szájában ülve van ábrázolva, egyúttal az oltárkép jobb alsó sarkában a Batthyány-címer alsó részén látható, karddal úszó oroszlánt is egy barlang keretezi.

Boldog Batthyány-Strattmann László mellékoltár és ereklye

Dr. Batthyány-Strattmann László herceget 2003. március 23-án Szent II. János Pál pápa avatta boldoggá a Vatikánban. Boldoggá avatásának évében, a valamikori Monarchia területén elsőként Felsőörsön emeltek oltárt a templom utolsó kegyura tiszteletére. Az oltárkép alkotója Fülöp Lajos, Balatonalmádiban élő festőművész, az oltár aranyozását Csekő-né Ruff Ilona restaurátor készítette. Az oltárt 2003. július 12-én Márfi Gyula veszprémi érsek szentelte fel. Az eseményen a Batthyány család,

Batthyány mellékoltár az északi hajóban

Mádl Ferencné, Dalma Asszony, Antal Józsefné, Klára Asszony és Habsburg Ottó főherceg is jelen volt.

2011 decemberében került boldog Batthyány-Strattmann László ereklyéje erre az oltárra. Az ereklyetartó boldog Batthyány-Strattmann László karcsonyjából vett kis darabot tartalmazza, melyet vitéz Ajtós József László plébános a Vatikánból kapott. Ehhez az ereklyetartó Altöttingből érkezett. Ekkor nyilvánította Márfi Gyula, veszprémi érsek Batthyány Bálint, a boldogéletű előd unokája jelenlétében, Batthyány zarándokhelyé a templomot.

Prépostok

Említettük, hogy a kegyúri család, a Batthyányak a XV. századtól Felsőörsön kegyúri javadalmaik közül csak prépostkinevezési jogukat tartották

*vitéz Ajtós József László c. rátóti prépost,
Márfi Gyula veszprémi érsek és Adriányi Gábor felsőörsi prépost
Felsőörsön az Árpád-kori templom bejárata előtt*

meg. Ezt alátámasztandó, az aktuális Batthyány kegyúr nevének említése mellett talán nem felesleges szót ejteni Felsőörs egy-két nevezetes prépostjáról.

Padányi Bíró Márton prépost

Felsőörs egyik legjelentősebb prépostját, Padányi Bíró Mártont, miután pappá szentelését követően plébánosnak a Batthyányak birtokára, Bicskére került, gróf Batthyány Lajos alkancellár, mint kegyúr – Acsády Ádám veszprémi püspök egyetértésével – 1729-ben felsőörsi préposttá nevezte ki.

Padányi Bíró Márton prépost képe a préposti kúria nagytermében

Padányi Bíró Márton prépost, a katolikus restauráció nagy formátumú alakja nem csak visszaszerzi a reformátusoktól a templomot, a préposti kúriát és a préposti birtokhoz tartozó földeket, hanem leromlott

állapotukat megszüntetve gyarapítja is azokat egészen 1745-ig, vespéremi püspökké történt kinevezéséig.

Horváth Lajos prépost

1916-1938 között felsőörsi prépost, szentszéki ülnök. Batthyány-Strattmann László herceg legidősebb fiának, Ödönnek (élt: 1900-1921) nevelője.

Horváth Lajos prépost képe a préposti kúriában

Egyáltalán nem példa nélküli, hogy a mindenkori kegyúr fiai nevelésére a felsőörsi prépostot választja. Az 1800-as évek elején herceg Batthyány Lajos is a felsőörsi prépostot, Fuxhoffer Józsefet választja fiainak nevelőjéül.

Ödön halála után Horváth Lajos prépost továbbra is élő kapcsolatban maradt a szegények orvosával és családjával. Gyakran megfordult Köpcsényben (ma Kittsee, Ausztria), majd Körmenden. A Batthyány fiúkat Felsőörsre is elhozza néhányszor. Ott van 1931-ben Bécsben a haldokló Batthyány-Strattmann László herceg ágyánál és ő temeti Németújváron (ma Güssing, Ausztria). A családtagok naplóiban bensőséges megszólítással csak „Tizi”-ként tűnik fel.

Horváth Lajos prépost diákkori jó barátja Bedy Vince, győri nagyprépost, történész, aki főleg nyaranta Felsőörsre, barátjához járt pihenni. Horváth prépost unszolására hálából 1934-ben elkészítette „A felsőörsi prépostság története” című helytörténeti monográfiát.

Horváth Lajos idejében, 1921-ben készült el közadakozásból az I. világháborúban elesett felsőörsi hősök emlékére a templom főbejáratától DNY-ra a templomdombon álló ún. „Hősök keresztje”.

Justh István prépost

Édesanyja gróf Batthyány Mária, édesapja Justh Ferenc. 1897. június 24-én Tótprónán (ma Szlovákia) született. Ő a kommunista diktatúra előtti utolsó prépost, akit a kegyúri család – akinek anyai ágon maga is tagja volt – nevezett ki.

Tanulmányait befejezve hivatásos katonatiszt lett és már az I. világháborúban tűzérként szolgált. A trianoni békediktátumot és rémtettet követően önként a római katolikus egyház szolgálatába lépett. Az I. világháború véres és borzalmas eseményeit látva és egy részét maga is elszenvedve, a háborús valóságot saját bőrén megtapasztalva fogant meg benne a papi hivatás gondolata. Rómában végzett teológiai tanulmányai után 1927-ben szentelték pappá. A háromfai plébániáról az akkor Zala vármegyéhez tartozó 920 lakosú Felsőörsre került. 1940. november 16-án az ősi prépostsági templomban ünnepi szentmisén történt hivatalos beiktatása.

Prépostsága alatt kimagasló fejlődésen ment keresztül a helyi keresztény hitélet, jelentős fejlesztéseket hajtott végre a préposti kúrián

Justh István fényképe a préposti kúria folyosóján

és a hozzá tartozó ingatlanokon. Valószínűleg ekkor került a neczpáli Justh család kettős oroszlános címere a préposti kúria főbejáratának belső oldalára a nagyterembe. Dr. Justh István prépost a II. világháború alatt is biztos fogódzót, eligazodást adott minden embernek. Ilyen, embert próbára tevő időkben örökérvényű, egyetemes értékekből, mint például az isteni és emberi szeretet, példamutatást adott az 1939-1945-ös háborús évek alatt is. A megbélyegzett és üldözött zsidó származású embereknek segített, védelmébe vette őket, és ha kellett, menedéket adott számukra is. Miután a Vörös Hadsereg letiporta Magyarországot is, Dr. Justh István is azok közé állt, akik az idegen szuronyok és tankok árnyékában az egyre jobban kiteljesedő kommunista-ateista hatalom ellen fordultak. Több ezer sorstársával és paptestvérével együtt az istentagadó szovjet uralom magyar csatlósai 1948. december 21-én őt is internálták, a Dél-Budai internálótáborba került. A kíméletlen bánásmód és az elviselhetetlen körülmények végül is menekülésre kényszer-

rítették, de elfogták, amikor Szentgotthárdnál a zöld határon távozni akart Auszriába. 1949. november 8-án a hírhedt Államvédelmi Hatóság (ÁVH) Andrassy út 60. alatti központjába szállították, ahol kíméletlen verések, megaláztatások és embertelen bánásmód közepette a kommunista terrorgépezet a több ezernyi koncepció per egyikébe, az úgynevezett Standard-ügybe keverte bele. A Standard-ügy hatodik rendű vádlottjaként kémkedés és hűtlenség vádjával tíz év fegyházra és teljes vagyonelkobzásra ítélték. Az ártatlanul meghurcolt és keresztény hitéért bebörtönzött Dr. Justh István prépost csak az 1956-os forradalom és szabadságharc kitörése idején szabadult ki csaknem nyolcesztendőös fogva tartás után. Justh prépost a forradalom első napjaiban leutazott Kőbányáról Felsőörsre, de mivel a hosszú távollét után a faluba bemeni nem kívánt, így az Öreg-hegyen egy hívénél kapott szállást. Itt elbúcsúzott a hozzá leghűségesebbektől, búcsút intett a számára olyannyira kedves szolgálati helyének, majd megtört szívvel elhagyta szeretteit, hazáját. Spanyolországban telepedett le, ahol a Madridi Egyetemen magyar irodalmat oktatott. 1971 márciusában, 74 éves korában madridi otthonában tért meg teremtőjéhez.¹⁸

A préposti kúria főbejárata fölötti címer

A Batthyány térről kettősszárnyú kőkeretes dupla ajtón át juthatunk a kúria tágas előcsarnokába. A külső szárnyak kifelé, a belsők befelé nyílnak. Az ajtókeret felső része vöröskőből, a többi fehér homokkőből készült, amely szép művű barokk párkányban végződik. Ebben helyezték el a kegyúri család, a Batthyányak címerét: vízzel telt barlangból kiúszó, szájában kardpengét hozó oroszlán, a barlang felett kicsinyeit tápláló pelikán, legfelül díszes, nyílt korona. A címerrajzot körülöleli az aranygyapjas rend kőből faragott lánc a báránnyal. Mindezt felülről félkörben körülveszi még az építkezés befejezését megörökítő római évszám MDCCXLVIII. (1748)¹⁹

Az évszám alapján is egyértelmű, hogy a címert Padányi Bíró Márton prépostsága idején, a kúria nagyszabású felújítási munkái során

Batthyány címer a préposti kúria főbejárata fölött

helyezték a főbejárat fölé. Bíró Márton prépost a felújítási munkálatokra 1732. május 7-én kötött szerződést a veszprémi kőművescéh mestérével, Perger Jánossal.

Felsőörs címere

Felsőörs Község Önkormányzata 1998-ban döntött a település történelmi múltjára utaló jelképekről.²⁰

Felsőörs település hivatalos címere egy álló, háromszög alakú pajzs, melynek kék mezéjében 1/4:2/4:1/4 arányú hasítással osztott vörös-ezüst-vörös pajzsfő található. Az ezüst mezőben lebegő helyzetű, kétleveles zöld szőlőfürt. A szélső vörös mezőkben lebegő helyzetű arany hársfalevél. A kék mezőben ezüst halmon nyugvó arany

Felsőörs címere

fészkében ülő, vörös csőrű ezüst pelikán, amint három kicsinyét táplálja. Felsebzett melléből három vörös vércsepp hull alá.

A település legkorábbi történetét idézi a vörös mezőben megjelenő arany hársfalevél, mely a Rátót (Ratold)-nemzetség címerképe. A szőlőfűrt a településre jellemző szőlőművelésre utal, arra, hogy az itt élő emberek évszázadok óta fő foglalatosságként szőlőműveléssel foglalkoztak.

A Rátót (Ratold) nemzetségből származott az Örsi-család, valamint a másik, itt birtokos Peszey-család is. A felsőörsi ágból való Miske ispántól származik a Batthyány család. A Batthyányak meghatározó szerepe folyamatos volt a település életében, ha birtokosságuk időnként meg is szakadt, a felsőörsi prépostság kegyurasága folyamatos volt. Az ő címerükben szerepel a fiókáit etető pelikán, mely a település címerének is központi eleme lett.

A címerben a pelikánt dombon nyugvó fészkében találjuk. A domb a Miske-tetőt jelképezi, azt a dombot, ahol a Rátót-nembeli Buhna ispán és fia, Ugra ispán palotát építettek az 1130-as években.

Miske Óvoda

A felsőörsi óvoda 1953-ban nyílt meg egy osztatlan csoporttal. Eleinte Felsőörsi Napköziotthonos Óvoda néven működött. Az 1989/90-es rendszerváltást követő években veszi fel a Miske óvoda nevet, abból az apropóból, hogy az óvodások napközben gyakran járnak a közeli Miske dombra játszani, sétálni. Körülbelül ekkortól, a falu lakosságának emelkedésének kezdetétől kétszoboros óvodaként működik, 2013-tól pedig 3 csoportban helyezték el az óvodáskorúakat. 2014-ben a három

A valamikori Schmertzing-kúria, a mai Miske óvoda épülete

csoport előírások szerinti kialakításának érdekében az óvoda nyugati irányban újabb szárnyal bővült. 2019-ben pedig az óvoda ingatlanán, csatlakozva annak épületéhez, megépült a bölcsőde.

A Miske Óvoda, bár mint intézmény, nevében a Batthyány család őséhez kötődik, az épületet több másik nemesi család tulajdonolta.

Batthyány tér

Régen Dózsa György tér. 2003-ban a felsőörsi r. k. egyházközség kezdeményezte, hogy Batthyány-Strattmann László nevét kapja meg Felsőörs ezen közterülete. A tér teljes neve 2003-ban hivatalosan Batthyány tér lett.

Közterületnév tábla a préposti kúria falán

Ez nem egy rövidített forma. A képviselő-testület ugyanis az átnevezéskor nem akart állást foglalni arról, hogy melyik híres Batthyány

Batthyány-Strattmann László emléktáblája a préposti kúria falán

személyéhez köti a közterület nevét, ezért vehetjük úgy, hogy ezzel az elnevezéssel a családnévhez, ezen keresztül a családhoz való kötődést és tiszteletet akarták kifejezni a felsőörsiek.

A Batthyány téren a préposti kúria falán 2003. december 12-én, boldoggá avatásának évében avatták fel Batthyány-Strattmann László emléktábláját.

Miske utca

2011-ben fölmerült két, addig név nélküli új utca elnevezésének kérdése a Báró kertek nevű településrészben, ahol a 2000-es évek elején belterületbe vonás és új telekosztás indult. A képviselő-testület 2011. május 2-i ülésén döntött a két utca nevééről, melyek közül az egyik a Miske utca nevet kapta²¹.

Utcanevtábla a Miske utcában

Az ÉK-DNy irányban húzódó belterületi utca nevét onnan kapta, hogy délnyugati irányba az utca végén tovább haladva, mintegy ötperces sétával a felsőörsiek kedvelt közeli kirándulóhelyére a Miske-tetőre érünk.

Az utca 2018 végén az ingatlantulajdonosok anyagi hozzájárulásával komoly fejlesztésen ment keresztül, ekkor kapott aszfaltburkolatot és közvilágítást.

Gróf Batthyány Lajos emlékfája

Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc 160. évfordulójára, a Rás-ky Mihályné tanár vezette honismereti szakkör ültette. Dr. Tóth Dezső

Az emlékfá a Civilház udvarán

a Megyei Honismereti Egyesület elnöke 2009-ben Felsőörsön előadást tartott gr. Batthyány Lajosról és gyermekeiről, valamint Dákáról. A hársfa választását a dákai Batthyány kastély szép hársfái ihlették. A Honismereti Szakkör réztáblát is készített, mely az emlékfá előtt áll.

A fa előtt elhelyezett kis réztábla felirata: „Gróf Batthyány Lajos, az első független felelős magyar kormány miniszterelnöke emlékére – Felsőörs Község Önkormányzata 2009. október 6.”

Batthyány Gyula: Kisfaludy Sándor és Szegedy Róza lakodalma (festmény)

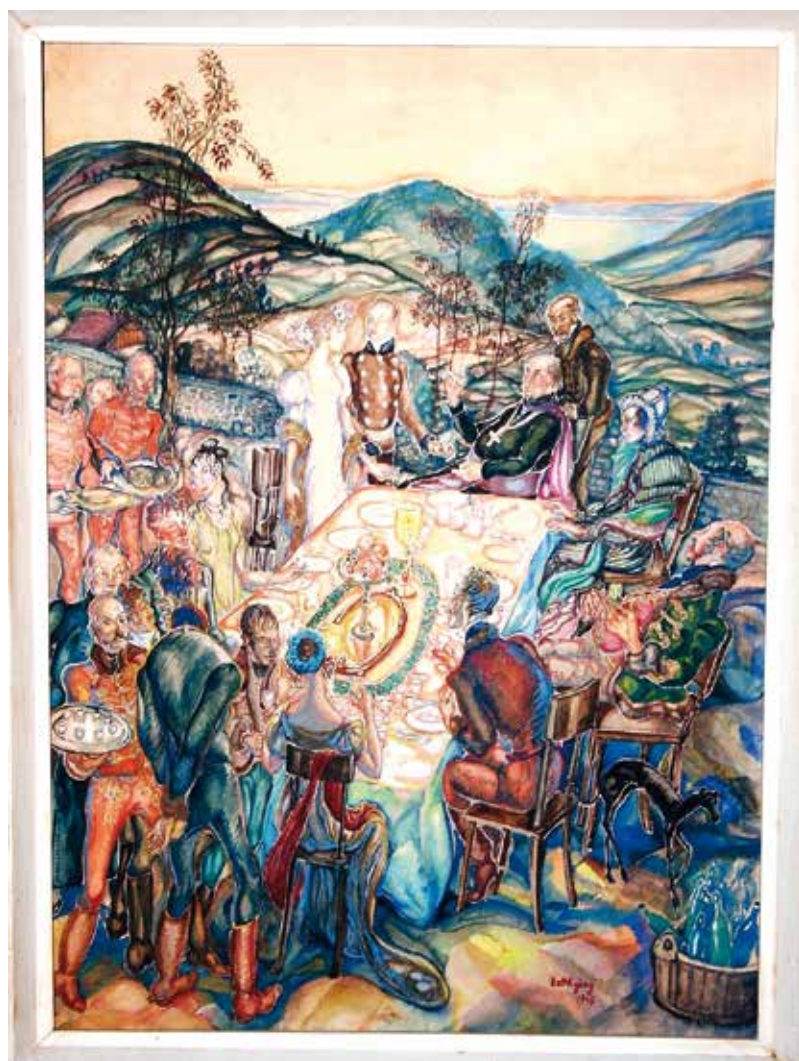
Gróf Batthyány Gyula (1887–1959) a XX. századi magyar festészet egyik kiemelkedő képviselője. A gróf 1945 utáni sorsa tükrözi azokat a fájdalmas és szerencsétlen fordulatokat, amelyeken az ország is keresztülment. A kommunisták vagyonát elkobozták, őt pedig börtönbe vették. Élete vége felé volt tisztartója fogadta be, és nála is halt meg Polgárdiban.

A kép 1945-ben készült, amikor dr. Justh István volt a felsőörsi prépost. Hátoldalán talált kézírás szerint Szegedy Róza, valamint Kisfaludy Sándor költő lakodalmát ábrázolja. Ismert, hogy Szegedy Róza 1796-tól évekig Felsőörsön élt nagybátyjánál, Szegedy János prépostnál, a kúria délkeleti részében.

A résztvevőket a festő korhű magyar nemesi, ill. egyházi viseletben ábrázolja, még az agarak sem hiányoznak a vidám úri társaság mellől.

Érdekes, hogy az irodalomtörténet szerint a leánykérés Felsőörsön történt és két település (Gógánfa és Ötvös) állítja azt egymással vetélkedve, hogy a híres költő és a szépasszony esküvőjének helyszíne volt.

A most felbukkant festmény szerint – melyet az alkotó valószínűleg az egymást követő prépostok továbbhagyományozott emlékezte alapján festett – úgy tűnik, Felsőörs is bejelentkezhetne ezért a címért.

Batthyány Gyula: Kisfaludy Sándor és Szegedy Róza lakodalma

A festmény valamivel szerencsésebb volt, mint alkotója. A kommunista diktatúra alatt a prépostság földjeit és vagyonát államosították, a

teljes lepusztulás évtizedei következtek. Szinte csodával határos, hogy a kép évtizedeken át függött a falon úgy, hogy senki sem ismerte fel, pedig az évek során településünk számos lakója, majd 1990 után táborozó diákok, cserkészek, tanárok százai fordultak meg a prépostság folyosóján.

A felsőörsi római katolikus egyházközség tulajdonában lévő festmény mind alkotóján, mind témáján keresztül szorosan kötődik Felsőörshöz.²²

Források:

1. Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában III. 89
2. Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában III. u.o.
3. Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában III. u.o.
4. Batthány Zsigmond: Óseim
5. Pór Antal: Szent István Király, 23.o. - Pest, Szent István Társulat, 1871.
6. Karácsonyi 1901. III. 3., Csánki III. 245.
7. Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában III.
8. 1354: Zalai oklt. I. 553.
9. Veres D. Csaba: Felsőörs évszázadai
10. Körmendy József: Keresztek a felsőörsi határban
11. Margittay Rikárd: Balatoni Tájak- Emberek
12. Bedy Vince: A felsőörsi prépostság története (Veszprém, 1934)
13. Horváth Bálint: A füredi savanyúvíz s Balaton környéke (1848.)
14. Légifotó Civertan Grafikai Stúdió www.legifoto.com
15. TKM:117. 1.o.
16. Malomvölgyi Hírvivő: II. évf. 4.szám 1992. április 20. (Herkules csomók)
17. Malomvölgyi Hírvivő Felsőörs, I.évf. 2.szám 1992. 3.o. (Körmendy József)
18. Felsőörsi Hírmondó – V. évf. 9. szám 2011. november, 3.o.
19. Körmendy József: A felsőörsi préposti kúria története (1200-1945)
20. 16/1998. (VIII.04.) sz. Önk. rendelet a helyi címer és zászló alapításáról és használatuk rendjéről
21. Felsőörs Község Önkormányzatának 92/2011. (05. 02.) sz. kp. határozata
22. Felsőörsi Hírmondó: XI.évf.1.szám, 2017 január, 1-2 o. (Takács János)

„...kincsek, emlékek őre”